

Elçin Süleymanov

<https://orcid.org/0000-0003-1545-1229>

PhD student, Gazi University Institute of Social Sciences, Türkiye, suleymanov.elcin@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Süleymanov, E. (2024). İngiliz Gizli Arşiv Telgraflarında İngilizlerin İran Meşhed Misyonu'nun Dünya Ülkelerine Yönelik Siyasi, İstihbarat ve Askerî Nitelikte Faaliyetleri (1918-1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 2921-2932.

İngiliz Gizli Arşiv Telgraflarında İngilizlerin İran Meşhed Misyonu'nun Dünya Ülkelerine Yönelik Siyasi, İstihbarat ve Askerî Nitelikte Faaliyetleri (1918-1919)

Öz

Bu çalışmanın amacı, İngiltere'nin İran Meşhed Askerî Misyonu'nu yönetmiş olan General Malleson tarafından yazılan gizli telgraflarda mahiyeti ve bunların dünya ülkelerinin siyasi hayatına etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda makalede General Malleson'un yürüttüğü istihbarat ve askerî faaliyetleri de değerlendirilmiştir. Çalışmada bahsi geçen misyonun 1918-1921 yıllarında faaliyet gösterdiği, 1918-1919 gizli arşiv telgrafları nitel araştırma doküman incelemesiyle araştırılmıştır. Çalışma sonucunda misyonun İngiltere, Hindistan Ofisiyle istişarede olduğu, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Hindistan, Türkistan'a yönelik gizli siyasi, devrim, istihbarat ve askerî nitelikte faaliyetler sürdürdüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda İngiltere Devleti içerisinde askerî misyon dışında faaliyetlerde bulunması dolayısıyla bütçe konusunda eleştirilirken, bununla mücadele eden, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'dan dahi para yardımı alınması önerilerinin de yer aldığı görülmüştür. Bundan ziyade Jön Türk, Pan Turan, Pan İslamizm gibi Devrimlere yönelik de askerî misyon faaliyetlerde bulunması gizli telgraf metinlerinde yer almıştır. Katar Millî Kütüphanesi gizli dokümanlarının erişime açılmasından faydalanılarak yapılan bu çalışmanın tarih literatürüne de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: İngiltere, General Malleson, Transkaspi, Türkistan, Meşhed

Political, Intelligence and Military Activities of the British Mashhad Mission in Iran towards the Countries of the World in British Secret Archive Telegrams (1918-1919)

Abstract

The aim of this study is to examine the nature of the secret telegrams written by General Malleeson, who led the British Military Mission in Mashhad, Iran, and their impact on the political life of the world countries. In this context, the intelligence and military activities carried out by General Malleeson were also evaluated in the article. In the study, the secret archive telegrams of 1918-1919, in which the aforementioned mission operated in 1918-1921, were investigated through qualitative research document analysis. As a result of the study, it was revealed that the mission was in consultation with the British India Office and carried out secret political, revolutionary, intelligence and military activities in Azerbaijan, Georgia, Iran, India and Turkestan. In addition, as a result of the study, it has been observed that while the British were criticised in terms of budget for carrying out activities other than military missions within the State, there were also suggestions to receive financial aid even from Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, which was struggling with this. Furthermore, the military mission activities towards revolutions such as Young Turk, Pan Turan, Pan Islamism were also included in the secret telegram texts. It is thought that this study, which is made by making use of the access to the secret documents of the Qatar National Library, will contribute to the historical literature.

Keyword: England, General Malleeson, Transcaucasia, Turkestan, Mashhad

Giriş

Bu çalışmanın amacı 1918-1921 yıllarında İran'ın Doğusu'nda bulunan Meşhed şehrinde faaliyet gösteren İngiliz General Malleeson tarafından yönetilmiş Meşhed Askerî Misyonu'nun Transkafkasya, İran, Hindistan ve Türkistan coğrafyasına yönelik 1918-1919 yıllarında yürütmüş oldukları gizli faaliyetlerini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bahsî geçen askerî misyonun Hindistan İngiliz Misyonu, İngiltere Dışişleri Bakanlığı, İngiltere Dış İlişkiler Şansölyesiyle gizli yazışmalarını aydınlatmak olmuştur. 2017 yılına kadar gizli tutulan bu gizli telgraflar birincil kaynaklar olduklarından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Öte yandan konu ile alakalı yapılan ilk çalışma olması bağlamında bilime yenilik getirmesi bakımından da önem arz etmektedir. İngilizce'den Türkiye Türkçesi'ne önemli yerleri yorumlanarak tahlil edilmiş ve özetlenmiş bu gizli telgraflar Katar Millî Kütüphanesi'nin evrakları 2017 senesinde çevrimiçi erişime açmasıyla elde edilmiştir. Toplamda 34 evraktan (rapor telgraflar) oluşan bu belgeler 2 bölümden oluşmaktadır. I. bölümde İran'ı yönetmiş bölgeye yönelik istihbarat ve farklı siyasi politikalar yürütmüş İngiliz Malleeson Ordu Misyonu'nun genellikle 1918-1921 yıllarındaki gizli mali rapor telgraflarına ağırlık verilmiştir. II. bölümde ise İngiliz Malleeson Ordu Misyonu'nun askerî, siyasi ve istihbarat faaliyetlerine yönelik İngiltere yönetimiyle yapmış olduğu gizli telgraf yazışmalarının dokümanlarıdır. Bahsî geçen dokümanlar nitel araştırma

yöntemi doküman tekniğiyle yorumlanarak incelenmiştir. Bu çalışmada iki bölümlü dokümanların sadece I. bölümünü oluşturan 1918-1919 yıllarını içeren 17 adet telgraf evrağının incelemeye tabi tutularak ve yorumlanarak özetlenmiş ve çalışma bu bağlamda tamamlanmıştır.

Bu çalışmada analiz edilerek yorumlanan kronolojik sıralı bu dökümanların genel olarak Hindistan Ofisi, Hazine, Savaş Dairesi (Savaş Bakanı Vinston Churchill dahil), Hindistan Dışişleri Bakanı Edvin Samuel Montagu ve Viceroy, Ordu Departmanı'yla olan gizli telgraflar olduğu da anlaşılmaktadır.¹ Çalışmada bahsi geçen misyonun İran, Transkafkasya ülkeleri (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan), Hindistan ve Türkistan'a yönelik siyasi, askerî ve istihbarat politikaları ele alınarak ve tahlil edilerek tarihsel düşünceye dayalı yorumlanmıştır.

1.Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bir araştırma türü olarak nitel araştırma: *“bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir”* (Seale, 1999, akt., Baltacı, 2019). Kıral (2020) yapmış olduğu çalışmada, Nitel araştırmalarda tercih edilen doküman analizini: *“Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir.”* şeklinde yorumlamıştır (Corbin & Strauss, 2008, akt., Kıral,2020).

2.Veri Toplama Kaynağı

Bu çalışmanın veri toplama kaynaklarını 2017 yılında Katar Milli Kütüphanesi'nin erişime açtığı, İran'daki Meşhed Askerî Misyonu'ndan, İngiltere'den Hindistan İngiliz Ofisine çekilmiş 1918-1919 yıllarını kapsayan gizli telgrafların dokümanlarıdır.

3.Verilerin Toplanması

Veriler Katar Millî Kütüphanesi'nin erişime açtığı gizli telgraf dokümanların ayıklanması, okunması, seçilerek tahlil edilmesi vasıtasıyla toplanmıştır.

4.Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler doküman incelemesiyle elde edilmiş, önemli yerleri yorumlanarak problem durumu bağlamında analiz edilmiştir.

¹Katar Arşivleri İngiltere Hindistan Savaş Ofisi Telgraflarında bu isimler böyle yer almaktadır. İsimler telgraflarda yer alan yazım şekillerine sadık kalınarak bu şekilde verilmiştir.

5.Çalışma Sınırlılıkları

Bu çalışma 1918-1921 dokümanların sadece 1918-1919 yılını kapsayan birinci dosyada yer alan dokümanların aylara uygun kronolojik incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

6.Bulgular 6.1.I. Dosya 1. Evrak

İlk dokümandan Doğu İran'daki Malleson Askerî Misyonuna ve birliklerine yapılan harcamalar hakkında bilgilere yer verildiği, bu amaçla misyonların kurulması amacı hakkındaki gizli telgraflar olduğu anlaşılmaktadır. Malleson Misyonunun başlangıcı ve İngiliz Dışişleri Şansölyesi tarafından 11 Kasım 1919 mutabakat zaptıyla Hindistan, Türkistan ve İran bölgelerinde askerî misyonların kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu telgrafların sadece İngiliz Hindistan Askerî Ofisi nüshalarının günümüze kadar geldiği kaynakların oradan alınmasıyla anlaşılmaktadır.

İngiltere'nin Doğu Komitesi Siyasi Departmanı'na Hindistan Ofisi tarafından bir nota yazıldığı ve bu notada İngiltere'nin Türkistan misyonunun kurulması projesinin desteklenmesi istenmiştir. Bu misyonun Arthur Hirtzel'in İngiltere Savaş Ofisinden talepte bulunmasından kaynaklı kurulması gerektiği, bu bağlamda da Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanı, Ordu Dairesine, 4 Ocak 1918 tarihli telgraf çekildiği anlaşılmaktadır. Çekilmiş gizli telgrafta Türkistan'da İngiliz örgütünün kurulup kurulmaması durumu, Dunsterville'in önerisi üzerine Kafkasya'da, anti-Maksimalist hareketi desteklemenin mümkün olup olmaması sorulmuş, mümkün olduğu takdirde Savaş Dairesi'nin bu haberden memnun olacağı belirtilmiştir. Hindistan Misyonuysa bu telgraflara cevap vermiş, 1918 yılında Türkistan'da herhangi bir Hükümetin bulunmadığını, bu amaçla İngiltere'nin askerî personel vermesiyle, gecikmeden işlemlerin başlatılması gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanı 25 Ocak 1918'de Hindistan Hükümetine çektiği telgrafta Türkistan ve Kafkasya'da düzenli hükümetin bulunmamasından bu bölgedeki yerli siyasetçiler aracılığıyla propaganda yapmakla mümkün olacağı belirtilmiştir. Bölgedeki müttefikler, Bolşevik karşıtı ve yanlılarını sömürmek için her türlü çaba gösterilmesi gerektiği de belirtilmiştir. İngiliz Başkonsolosu, 6 Ocak'ta İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na telgraf çekerek, bir önceki ay Khokand'da yapılan Muhammediler ve Maksimalist olmayanların toplantısı sonucu: *Türkistan'ın özerkliğini ilan etmek ve geçici bir yönetim oluşturmak için adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir.* Bu propagandanın Kazak ve Kafkaslarla yakın ilişkilere girmek için uyumlu şekilde yürütülmesi gerektiğine de dikkat çekmiştir ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [1r] [1/341918-).

6.2.I. Dosya 2. Evrak

Bu dokümanda da bir sıra gizli ve önemli telgraflara yönelik bilgiler elde edilmiştir. İngiltere Hindistan Hükümetinden gecikmeden kesin önerilerde bulunmalarını istemiş ve telgrafa cevap alınmıştır. 2 Şubat 1918 tarihli Ordu Dairesi telgrafında en sağlıklı şekilde Meşhed ve Türkistan'da İngiliz Ordu Misyunun kurulması gerektiğini, Buhara, Fergana ve Semerkant şehrinin öneminden bahsedilmiştir. Kurulacak bu askerî misyonlarda General Malleson'un Meshed Misyonundan, Albay Dew Kaşgar'dan sorumlu komutan olması gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat bu Misyonların kurulmasından umutsuz olduklarını da belirtmişlerdir.

Bu bağlamda Rusya'nın Türkistan'a girebileceği endişesini de belirtmişlerdir. Yazışmada "*Afganistan'ın işgali içinse, ne mazeret verebilirsek verelim.*" çağrısında bulunmuşlardır. Bu bağlamda Hindistan Hükümeti İngiltere yönetimine verdiği cevap telgrafında nihai olarak Rusya'nın Türkistan'ı ele geçirme planının henüz olmadığını, bu bağlamda oradaki yerel halkın İngiliz sempatisini de göze alarak paralı asker olarak alınmasıyla misyonun faaliyete başlaması gerektiği önerisinde bulunmuştur ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [1v] [2/34(, 1918).

6.3.I. Dosya 3. Evrak

9 Mart 1918'de Hindistan Hükümeti (Dışişleri Bakanlığı) rapor telgraflarında Binbaşı F. M. Bailey, Yüzbaşı Blacker ve Kaptan Etherton, yaklaşık 10 asistanı ile birlikte misyonun kurulması için Kaşgar'da yerel koşulları araştırmak, içine girme olasılığı hakkında rapor vermek ve birlikte çalışabilecekleri Türkistan'daki Ruslarla temaslarda bulunmaya başlamıştır. Telgraf metninden anlaşıldığı gibi, Yüzbaşı Bingham, Yüzbaşı Bray, Yüzbaşı Samad Shah ve Subadar-Binbaşı Mala Khan, altında çalışmak üzere Meshed'e gönderilmiştir. Askerî İstihbarat Ataşesi olarak Albay Redl atanmış ve askerî misyonun sevk edilme olasılıklarını araştırmak için bölgede Rus faktörü tehlikesi araştırmasını yapmak için görevlendirilmiştir. Meşhed Misyonu ile ilgili olarak, Hindistan'daki Başkomutan 12 Nisan'da harp istihbarat ataşesinin atandığını ve mümkün olan tüm bilgileri toplayacaklarını belirtmiştir. Türkistan'daki durumla ilgili olarak ileri gelenlerle ve diğerleriyle temasa geçmekle bilgiler toplayacaklarını fakat Türkistan bölgesine giremeyeceklerini yazmıştır. Başkomutan, bu görevin askerî olacağını açıklamış ve bu bağlamdaysa General Malleson'u uyarması amaçlanmadığını belirtmiştir.

Kaşgar'da yine aynı misyonun kurulacağı, İngiliz subayların bulunması gerektiğinin arzu edildiği belirtilmiştir. İngiltere Hindistan Ofisi Siyasi Departmanı 23 Nisan 1918 tarihli raporuna yönelik 11 Kasım 1919 tarihli Hazine Şansölyesi Muhtırasında General Malleson'un

askerî görevinin maliyetinin görülme sıklığı üzerine değinilmiştir. 4 Ağustos 1918'de ise Hindistan Ofisi Hazineye valinin; General Malleson'un isteği üzerine, Majestelerinin bakanını çekmesi için ona yetki verdiği anlaşılmıştır. Ayrıca General Malleson'un Tahran'da gizli servis harcamaları için gerekli olabilecek bu tür fonlar için ödemelerin Harp Dairesine yatırıldığı ve tüm diğer masraflar için aynı yöntem izlenildiği anlaşılmaktadır ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [2r] [3/34], 1918).

6.4.I. Dosya 4. Evrak

Bu evraklarda artık Türkistan'da misyonun kurulduğu, Hindistan Hükümetinin kontrolü altında olduğu anlaşılmaktadır. İran'daki Meşhed Misyonuna ise ödemeler Dış İlişkiler Ofisi tarafından denetlenilmemiştir. Bu askerî misyonda İran yerel tüfekleri alınarak donatıldığı, bakımına dahi İngiltere'nin para harcaması yaptığı anlaşılmaktadır. Misyon Transkaspi (Bolşevik karşıtı) hükümeti desteklemek için harekete geçmiş ve bu eyleme saygı (İran'ın tarafsız bölgesi dışında) genel olarak Pers kolordusu Hindistan dışındaki olağanüstü askerî operasyonların bir parçası olarak görülmektedir.

14 Kasım 1918'de Hazine Bakanlığı, Hindistan Ofisine şu anlamda cevap telgrafi yazmıştır. Bu telgrafta: Transkaspi harekâtını destekleme amacıyla İran'dan geçen yolları etkin bir şekilde engellemek için mevcut çabalarımızı arttırılması fakat işgalci bir güce karşı direnişi örgütlemek için kararlı bir girişimde bulunulması gerektiği, Hazar'dan Afganistan sınırına kadar olan demiryolu boyunca hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla gelecek kısa kadar misyona para, silah ve muhtemelen eğitmen sağlanması gerektiği vurgusu yapılmış, misyonun İran'ın bir parçası konumundaysa nüfusu etkilemeyi veya örgütlemeyi başarmayı hedeflenmiştir. Harcamalarda misyonun tüfekler, ve Pers Hükümeti kabile reislerinin sübvansede edilmesi üzerine, misyonun niteliğinin yeniden gözden geçirilmesi üzerine fonlar kurulması hedeflenmiştir.

11 Ocak 1919 tarihinde General Malleson komutasındaki yeni İngiliz birliklerinin küçük müfrezeleri Aşkabat, İhrasnovodsk ve Merv'de yerleşirken merkez karargâh olarak Meşhed'e yerleştirildi. General Malleson, artık faaliyetleriyle Transkaspi'ya ilerlemiş ve karışık bir Rus ve Tatarları ele geçirmekle faaliyetini yerel halk içerisinde sürdürmeye başlamış fakat tam şekilde başarılı olamamıştır. Bu bağlamda Aşkabat Hükümeti; Dışişleri Bakanlığı ve Hindistan Ofisi teşebbüsün umutsuzluğuna ikna olmuş ve misyonun geri çekilmesini istemiştir ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [2v] [4/34], 1918-19).

6.5.I. Dosya 5. Evrak

Hükümet Savaş Ofisinden misyonların muhalefete yönelik saygı duyması gerektiğini istemiştir. 7 Ocak 1919 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nda bölümler arası bir konferans düzenlenmiştir. Telgraflara bakıldığında konferansta Askerî İstihbarat Meşhet Direktörünün Meşhed Misyonu Komutanı General Malleson'un gücünü aşağıdaki koruma amacı taşıdığını belirtmiştir. Bu bağlamda Bolşeviklerin İran'a nüfuzunun önlenmesi, Krasnovodsk'u doğudan korunması (Transkaspi Hükümetine bağlı Demiryolunu tutmak dâhil) aksi takdirde Bolşevik kuvvet bulundurması maksadıyla Orenburg Kazaklarının kullanılması serbest bırakılmış, Avusturya-Alman savaş esirlerinin toplanması ve tahliyesi gerektiğini belirtmiştir. Konferans nihai beyanında Hindistan Hükümetine danışmaya karar vererek General Milne ve Malleson arasında bir toplantı yapılmasını bekleyen vali yetkilendirilmesini istemiştir. Ayrıca konferans General Malleson'un Transkaspi Hükümetine daha fazla mali yardımda bulunması gerektiğine karar vermiştir. 22 Ocak 1919'da İngiltere Hazine Bakanlığı, İngiltere Hindistan Ofisine İngiliz Hükümetinin 100.000 L harcamayı sınırlama kararı aldığını Hazine'nin olmayacağını belirtmiş ve bu bağlamda General Malleson'dan kesin bir telgraf çekmesini istemiştir. Hindistan Ofisinden yukarıda alıntılanan mektuba verilen cevapsa 20 Şubat 1919'da alınmıştır. Hindistan Dışişleri Bakanı Hazine görüşünü kabul etmemiş ve *“Bu İran'daki Misyonun fars nüfusu etkileme veya örgütlenme amacının bir parçası değil. Bu olayları izlemek için bir istihbarat merkezi kurmak için tasarlanmıştır. Rusya Orta Asya'ya müdahalenin nihai hedefi o bölgede ise propaganda gerekli. Bir süre sonra kesinlikle bir Askerî Görev gerekmektedir, ancak amacı boyunca Orta Asya'daki gelişmeler maksadıyla Alman-Bolşevik'e karşı koymaktı.”* şeklinde cevap vermiştir. Bu cevaba göre, Dışişleri Bakanı hazineden bunun suçlama olarak kabul etmesini istedi. İmparatorluk gelirleri olağan masraflar dışındaki misyona yapılan tüm harcamalar Hindistan parlamentosu kararlarına dayalı bu bağlamda Hindistan Hükümeti tarafından Hint ordusunun subayları veya adamları, ücretlendirilebilirdi. Lord Curzon'un görüşüne göre, misyon hem başlangıcında Hintliydi hem de esas olarak Hint uçlarına hizmet etmeyi amaçlamış, İngiltere karşıtı düşman ajanlarının Orta Asya'ya nüfuz etmesini ve sorun yaratmasını önleme amacı taşımıştır. 8 Şubat 1919'da Ortadoğu Komitesi, General Malleson'un görevini Transkaspi'den geri çekme önerisinde bulunmuş, şu anda General Milne'nin ve General Malleson'un, Aşkabad ve Merv'deki Misyonun sona ermesi gerektiğini savunan bir rapor hazırlamıştır. Raporun özü şudur: *–“Ya Transkaspi Hükümetine maddi ve silah yardımı etmeli, ya da tamamen çekilmeli”* (Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [3r] [5/34(-1919(.

6.6.I. Dosya 6. Evrak

Konferansın görüş önerisine uygun Hindistan Hükümeti General Malleson'un görevinin geri çekilmesini öneren Hindistan Hükümeti bu geri çekilmenin peyderpey hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun sonucu olarak General Malleson Misyonu 26 Şubat 1919'da Hindistan Ofisinde Genel Memura bağlanmıştır. General Malleson başkent İstanbul'dan 5.000.000 sterlin para yardımı istemiş, komutasında bulundurduğu demiryolu işçilerine ödeme yapmayı, ayrılmak isteyen sakinlere yardım etmeyi, İran'dan ise Frit birliklerinin çekilmesiyle ilgili Centro Kaspi Hükümetinden yardım istenmesi gerektiğini İngiliz Savaş Dairesine iletmiştir. Bu bağlamda çekilmiş 10575/19 sayılı telgrafta Dışişleri Bakanlığı'ndan hazine yaptırımını almasını istemiştir. 13 Mart 1919'da Dışişleri Bakanlığı Hazine'ye destek mektubu yazmış ve bu teklifin acil bir durum olması bağlamında takipçisi olmasını istemiş fakat sorun çözülmemiştir. 14 Mart 1919'da Hazine Dairesi bu öneriyi çözerək onaylamış, fonlar Majesteleri Bakan tarafından General Malleson'un emrine verilmiştir. 1963/19 sayılı telgrafta ise Tahran'da, yapılacak harcamalarınsa Hindistan Hükümeti tarafından yapılacak ödemelerde Fars para birimi kullanılmakla Fars İmparatorluk Bankası aracılığıyla Meşhed'e tedarik edilmesi yönünde kararlaştırılmıştır. 15 Mart 1919'da Hindistan Hükümeti General Malleson'un bugüne kadarki harcamalarını aşağıdaki gibi olduğunu belgelemiştir:

('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921'

[3v) [6/34 (1919(

<i>'Gizli Servis, Türkistan _ - - - 37.000 £</i>
<i>Diğer Gizli Servis ----- 13,000 £</i>
<i>" Diğer suçlamalar " - - - - - 5,000 £</i>
<i>Askerî güçlerin suçlamaları _ - - - ? £</i>
<i>Yol yapımı ----- 9,000 £</i>
<i>Verilen erzaklar için Aşkabad Hükümetine ödeme - 100,000 £</i>
<i>Aralık ayında sübvansiyon ödemesi _ - _ - - 100.000 £</i>
<i>Demiryolu hizmetinin bakımı ödemesi - - - - 80,000 £</i>
<i>Aralık ayında Aşkabad Hükümetine Ödeme - - 17,000 £</i>
<i>Para çekme giderleri (tahmini) - - - 100.000 £</i>
<i>Toplam: 476,000 £'</i>

12729/19, 13060/19 sayılı gizli telgraf metinlerinde; 27 Mart 1919 tarihinde Hazine Dairesi, Hindistan Ofisine yazdığı telgrafta Savaş Ofisinin görüşünün: "*Orduya karşı getirilen*

tek suçlamanın Misyonla bağlantılı fonlar birliklerle bağlantılı olanlar olmalı” aslında askerî operasyonlarda bulundu.” - Malleson’un faaliyetlerini eleştirildiği yazılmıştır. Bu bağlamda öneri olarak Hindistan Ofisinin Dışişleri Bakanlığı ile iletişim kurulmalı diye belirtmiştir. 30 Mayıs 1919’da Hindistan Hükümeti Hindistan Bürosuna bağlandı. Sonuç itibarıyla Başkonsolos Vidio, Meşhed Misyonu ödemeleri için gizli servisten ödemeleri askıya almıştır. 15 Şubat’ta ise 1 Haziran’dan itibaren elindeki fonların değiştirilmesi gerektiğini istemiştir. Bolşevik ve Afgan tehdidinin bölgede bulunmasından kaynaklı Hindistan Hükümetinin, Hindistan Ofisinin onayını beklerken buna izin vermeli diye yazılmıştır ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [3v] [6/34(-1919(.

6.7.I. Dosya 7. Evrak

13060/19 sayılı telgrafa Hazine mektubunun ima edilmesi, görüşlerini destekleyen kanıtlar üretilmesi yönünde yazılmıştır. Hindistan Ofisi 9 Ağustos 1919’da yeniden bir mektup yazarak harcamalara cevap vermiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığının Misyon, Savaş Ofisinin isteği üzerine örgütlenmesi, buna binaen ise amacının Alman-Türk propagandası, Transkaspî demiryolunun kontrole geçirmekle mücadele etmesinde askerî amacı olmuştur. Öncelikle hazine harcamalarının askerî harcamalar olarak görülmesi gerektiğine değinilmiştir. Hindistan Hükümeti bu telgrafla barışmamış ve “*Görevin tamamen askerî olması, 1914 tarihli Parlamento Kararına atıfta bulunarak, paraların siyasi ve diğer faaliyetlere harcanması bağlamında suçlama*” şeklinde cevap vermiştir. Hindistan Devlet Bakanı imzasıyla gelen belge Ocak - 31 Temmuz 1918, 37843/19’da dosyalanmıştır. Bu telgraflardaki önemli pasajlar işaretlenmiş uyulması gerektiği kanaatini oluşturmuştur. Hindistan Dışişleri Bakanı tarafından gönderilen yeni telgrafta General Malleson’un komutasındaki kuvvetlerde artış emri veren vali kontrol (Hazineye atıfta bulunmaksızın) ve bundan kaynaklanan Dışişleri Bakanı ve Hazine Şansölyesi arasında yazışmaları esas almıştır. Bu telgrafta ise *Pan-Turan* hareketi, bu tarihten itibaren siyasi bir güç haline geldiği, *Jön Türk Devrimi* ve *Pan-İslam* hareketi tarafından kullanıldığı, *Pan-Turanlıların* kendi amaçları için, daha önce Alman propagandasının varlığı ve devrim için misyonun güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. En azından kısmen açlık, istek ve sosyal ve politik nedenlerden dolayı olan Bolşevizm rahatsızlığı da bölgede mevcut olmuştur.

Bu güçler savaştan önce de vardı, ancak arttırılması savaşın bir sonucu olarak yoğunlukla ve daha özgür fırsatlar bulmasına, savaşın getirdiği mevcut siyasetin dağılmasında kendini ifade etmesine, bütün bu güçlerin, herkes için olduğu gibi Hindistan Hükümeti için de doğrudan bir tehdit oluşturmasına neden olduğu belirtilmiştir. “*Din güçlerini siyasi ve sosyal hoşnutsuzluk*

ordularına dâhil edilmesinin İran'ı tehdit etmesine ve hala daha durumun devam ettiği” şeklinde yorumlanmıştır. General Malleson'un görevlerinin bir parçası olan siyasi faaliyet kuzey-doğu ve Doğu Hint politikasına bağlı iken de var olmuş ve batıdaki savaşın genel amaçları ile bağlantı göstermiştir.

Transkaspi'deki İngiliz birliklerinin konumu Kafkasya'da o kadar yakından ilişkiliydi ki Kafkasya'dan çekilmeyi misyon bağlamında kaçınılmaz hale getirdi. Çünkü Bolşevikleri gözlemlemenin yanı sıra savaşmak müttefiklerin ve ilgili güçlerin fiili düşmanları, aslında savaşta olsalar da hem dostlarıyla hem de bu güçlerin düşmanlarıyla irtibat halinde olmuşlardır. Ayrıca General Malleson'un kuruluşundaki misyon istihbarat fonksiyonu gözlemleri yürütmüştür. Bu misyon bölgede askerî, istihbarat, siyasi durumu dengeleme gayesini sürdürmüş, hazineden mali yardımın ayrılması uygun bulunmuştur ('Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [4r] [7/34), 1918).

Sonuç

Dönemin İngiltere Hükümetinin gizli telgraflarından da anlaşıldığı gibi General Malleson vali konumunda Meşhed Askerî Misyonu'na atanmıştır. İstihbarat, siyasi, devrim ve askerî niteliklerde faaliyetler yürütmek amacıyla kurulan bu misyonun kuruluş hedefi İran, Transkafkasya Ülkeleri, Türkistan ve Sentro Kaspi gibi Bolşevik karşıtı hükümetleri elde tutmaktır. Bahsi geçen misyonun bir diğer hedefi ise Bolşevik Devrimi'nin bahsi geçen dünya ülkelerinde yaygınlaşmasını önlemek olmuştur. İngiltere Hükümetinin Hindistan Savaş Ofisine çektiği gizli telgraflardan Meşhed Askerî Misyonu'nun siyasi anlamda faaliyette bulunduğu da anlaşılmaktadır ki, İngiliz hükümeti her zaman siyasi durumun daima gözetlenilerek hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bundan ziyade Hazine Bakanlığı adı geçen misyonun askerî nitelik taşımasından kaynaklı bütçelerinde daima sorun çıkardığı anlaşılmaktadır. Misyon Osmanlı Devleti vasıtasıyla Transkafkasya ülkelerindeki demiryolu hattında ajanlarını ve askerî çalışanlarını elde tutmak için para yardımı istese de bu gerçekleşmemiştir. Meşhed Askerî Misyonu, genel olarak siyasi, istihbarat faaliyetlerinde Kazak ve Kafkas yerel halklarını kullanmak, siyasi hükümetlere destek verme suretiyle bölgeye hakim olma çalışmıştır. İngilizlerin Meşhed Misyonu'nun ülkelerde devrimcilerden, Jön Türk, Pan Türkist, Pan İslamist hareketlerinden her zaman çekindiği gizli telgraflardan da anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerek İngiltere Hükümeti, gerekse de General Malleson komutasındaki İngiliz Meşhed Misyonu Transkaspi ve Türkistan'a yönelik faaliyetlerinde Çarlık Rusya'sından çekindiği anlaşılmaktadır. Gizli telgraf yazışmalarından da görünmek suretiyle Rusların Türkistan'a girip girmeme durumunun öğrenilmesinin ve misyonların kurulmasının karara bağlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Meşhed Askerî Misyonu, herhangi bir tehlike durumunda ülkelerdeki

halk kitleleri ile irtibat içerisinde bulunarak istihbarat faaliyetleri yürüttüğü gizli telgraflara yansımıştır. Bunun için misyonda ayrıca istihbarat ateşesi dahi bulundurulmuştur. Dokümanlara bakıldığında, General Malleson İran için atanan askerî misyon komutan valisi olarak tanıtılmış, farklı ülkelere yönelik faaliyetlerine göre eleştirilerek, bütçe harcamaları bağlamında kısıtlanılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Bunun belirli sebebi General Malleson Misyonunun devrim nitelikte ülkelerde güçlü siyasi değişimleri izlememesinden kaynaklı olabilmektedir. İngiliz Hükümeti gizli telgraflarında bir nevi Hindistan Savaş Ofisi vasıtasıyla General Malleson Askerî Misyonunu bütçeyle sıkıştırarak bir nevi uyarmaktadır. Bunun başlıca sebebi diplomatik ilişkileri koruma, Rusya'dan çekinme intibası olarak görülse de, İngiliz Hükümeti Misyonun, Pan- Türkist, Jon Türkler, Pan İslamist, gibi devrimlerinin Alman propogandasıyla güçlendirilmesinden çekinmiş ve misyona para ayırarak güçlendirilmesi bağlamında rekabetli kararlar almıştır. Bir nevi İngiliz Hükümeti General Malleson komutasında Meşhed Misyonunun askerî ve istihbarat misyonu olarak görmüş, siyasi politikalara yönelik kontrolü kendi elinde tutmaya çalışmıştır. İlk önce misyon aracılığıyla ülkelerdeki politik durum öğrenilmiş, diplomatik yöntemlerle yerel siyasetçilerin, propogandacıların eliyle peyderpey şekilde devrimleri elde tutmaya çalışmıştır. Bu çalışmada bahsi geçen misyonun vali konumunda şansölye antlaşmalarına dayalı Meşhed'i yönettiği de anlaşılmaktadır. General Malleson Misyonu dünya ülkelerine yönelik faaliyetlerde bulunsa da İngiliz Hükümetinin Malleson Misyonunu kapatma girişimlerine karşı sonunda 1919 yılında Hindistan Savaş Ofisine bağlı bir memura bağlanması ortaya çıkmaktadır. İngiliz Meşhed Misyonu komutan valisi General Malleson'un emirleri müstakil yerine getirmesi bağlamında, ülkelere yönelik faaliyetlerinde İngiliz Hükümetini, Hindistan Savaş Ofisine ita etmemesinden kaynaklı olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen bu çalışma dokümanlarının birinci bölüm telegraflarının 1918-1919 yıllarındaki faaliyetleri araştırılmış, 1919-1921 ve ikinci bölüm araştırmaları çalışma sınırlılıkları arasında yer aldığından, gelecekte bu dokümanlar da araştırılarak bilime katkı sağlanabilir. Ayrıca bu bağlamda yapılacak çalışmaların akabinde de bölgede yer almış olan misyona karşı hükümetlerin arşiv veya dokümanları incelenerek, bu meanda karşılaştırmalı tahlil edilerek değerlendirilebilir.

Kaynaklar

Baltacı, A.(2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [1r] [1/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Digital Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [1v] [2/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [2r] [3/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [2v] [4/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [3r] [5/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [3v] [6/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

'Expenditure on Malleson Mission and troops in East Persia, 1918 to 1921' [4r] [7/34(, British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/36, in Qatar Library.

Kıral, B.(2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Süirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.